

Юрій Недужко

ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКОРДОННИХ УКРАЇНЦІВ ЩОДО ДОСЛІДЖЕННЯ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РОКІВ В УКРАЇНІ ТА ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ЖЕРТВ ТРАГЕДІЇ (СЕРЕДИНА 80 — ПОЧАТОК 90-Х РОКІВ ХХ СТ.)

Ця стаття присвячена висвітленню українською діаспорою правди про Голодомор 1932-1933 років в Україні. Показана діяльність закордонних українців щодо організації великомасштабної міжнародно-інформаційної кампанії з нагоди цієї події. Висвітлені результати діяльності Міжнародної комісії з розслідування Голоду 1932-1933 років в Україні та Комісії Конгресу США з вивчення Голоду в Україні.

Ключові слова: *українська діаспора, держава, незалежність, Голодомор, Україна, країни Заходу.*

Активізація висвітлення теми Голодомору 1932-1933 років в сучасній Україні насамперед пов'язана з необхідністю належного вшанування пам'яті жертв цієї страшною трагедії українського народу з нагоди її 75-ої річниці. Саме з цією метою Перша леді України Катерина Ющенко та Міжнародний фонд "Україна 3000", який вона очолює, розгорнули масштабний проект із цього приводу, всіляко заохочуючи дослідницькі та журналістські праці в цьому напрямку. Президент України Віктор Ющенко видав низку указів, які сприяли перетворенню теми досліджень Голодомору 1932-1933 років в пріоритетну проблематику для досліджень українських учених.

28 листопада 2006 року Верховна Рада України прийняла Закон № 376-V "Про Голодомор 1932-1933 років в Україні" згідно з яким зобов'язала органи державної влади та органи місцевого самоврядування сприяти консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості та культури, поширенню інформації про Голодомор 1932-1933 років в Україні серед громадян України та світової громадськості, вживати заходів щодо увічнення пам'яті жертв та постраждалих від Голодомору 1932-1933 років в Україні.

Нині понад 70 країн світу визнали історичний факт Голодомору 1932-1933 років в Україні. Парламенти 19 країн світу, серед яких Україна, США, Канада, Австралія, Чилі, Аргентина, Мексика, Парагвай, Перу, Еквадор, Колумбія, Угорщина, Чехія, Словаччина, Литва, Латвія, Естонія, Польща, Грузія та місцеві органи влади Італії й Іспанії визнали його актом геноциду українського народу. ООН, ЮНЕСКО і НБСЕ вшанували пам'ять жертв Голодомору в Україні.

В історичній літературі ця проблема практично не досліджена. Низку наукових публікацій присвятили висвітленню діяльності української еміграції щодо вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні відомі вітчизняні та зарубіжні вчені: Станіслав Кульчицький, Володимир Марочко, Джеймс Мейс, Мирослава Лендвел, Френк Сисин, Василь Дідюк, Любомир Лаврівський, а також український журналіст, очевидець тих подій Аркадій Сидорук [1–10]. Деякі чинники впливу відзначення скорботного ювілею Голодомору 1932-1933 років в Україні на боротьбу закордонних українців за відродження незалежної демократичної України дослідив у своїх наукових працях і автор цих рядків [11]. Проте чимало аспектів цієї непересічної події ще вимагають свого дослідження.

Метою цієї статті є дослідження діяльності української діаспори країн Заходу щодо висвітлення правди про Голодомор 1932-1933 років в Україні. Серед завдань статті: висвітлити взаємодію закордонних українців з органами влади країн Заходу,

вченими, громадськістю та мас-медіа в ході організації та проведення великомасштабної міжнародно-інформаційної кампанії щодо вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні. Автор висловлює особливу подяку Президентові СКУ Аскольдові Лозинському, а також співробітникам Секретаріату СКУ в Торонто за надані матеріали.

У 1981 році українська діаспора країн Заходу розпочала великомасштабну міжнародно-інформаційну кампанію щодо дослідження, висвітлення правди та вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні, приурочену до 50-річчя цієї жахливої трагедії українського народу. Активну участь у ній взяли понад 120 громадсько-політичних, релігійних, наукових, жіночих, молодіжних та професійних об'єднань закордонних українців. Серед них, зокрема, Світовий конгрес вільних українців, Державний центр УНР в екзилі, Американці в обороні людських прав в Україні (АОЛПУ), Український Конгресовий комітет Америки, Українсько-американська координаційна рада, Комітет українців Канади, Союз українських організацій Австралії, Координаційний осередок українських громадських центральних установ Європи, Світова федерація українських жіночих організацій, УГКЦ, УАПЦ, УПЦ США, УПЦ Канади, Українське євангельсько-баптистське об'єднання Північної Америки, Український народний союз, Український братський союз, Пласт, Спілка української молоді, Українська вільна академія наук, Наукове товариство ім. Шевченка, Український католицький університет, Український науковий інститут Гарвардського університету, Канадський інститут українських студій Альбертського університету та багато інших.

Основною метою заходів української еміграції, поряд із вшануванням жертв великої трагедії українського народу, була дискредитація органів влади СРСР перед міжнародним співтовариством та боротьба за державну незалежність України.

У жовтні 1984 року СКВУ була сформована Комісія голодового геноциду в Україні 1932-1933 рр. До її складу ввійшли А. Лозинський, Б. Футей, М. Степаненко, М. Снігурович, А. Фіголь із США та В. Кирилюк, Ю. Данилів, М. Барабаш, М. Кушпета з Канади. Очолив Комісію Ігнатій Білинський (США). Виконавчим директором було обрано С. Кальбу (Канада) [27, с. 299].

Основними завданнями роботи Комісії стали:

1) створення Міжнародної комісії з розслідування Голоду 1932-1933 рр. шляхом залучення до членства в ній всесвітньовідомих міжнародних юристів, фінансове й організаційне забезпечення її діяльності;

2) зібрання доказової документації й афідавітів свідків-очевидців Голоду;

3) залучення висококваліфікованих адвокатів для СКВУ та фірми, яка спеціалізувалася на "паблік рілейшенз".

Попередньо йшлося про організацію роботи Міжнародного трибуналу для розслідування Голоду 1932-1933 років. Це було однією з причин для чого знадобилися адвокати СКВУ та PR-фірма, яка б сприяла висвітленню результатів роботи комісії та проведенню анонсованого в українській громаді країн Заходу Міжнародного трибуналу. Проте міжнародні юристи – члени комісії відмовилися виступати в ролі Міжнародного трибуналу. Відтак офіційна назва комісії стала звучати як Міжнародна Комісія з розслідування Голоду 1932-1933 років в Україні.

До її складу увійшли: Джейкоб Сандберг (Швеція) – доктор права, професор Стокгольмського і Нью-Йоркського університетів, представник Швеції з прав людини при Раді Європи, полковник Джеральд Дрейпер (Велика Британія) – професор Сассекського університету, колишній британський прокурор у справах воєнних злочинців у Німеччині й Бельгії, Ковей Олівер (США) – професор Пенсильванського університету, директор Інституту міжнародного права Каліфорнійського університету, колишній посол США та асистент Державного секретаря США, Жорж Левассер (Франція) – професор права Паризького, Гренобльського та Ханойського університетів, кодифікатор ревізії Карного кодексу Франції, Джон Камфрі (Канада) – професор університету Мек Гіл, колишній секретар Відділу прав людини ООН, Рікардо Левене (Аргентина) – професор, колишній суддя та голова Верховного Суду Аргентини, директор Інституту кримінального права та центру кримінології університету Буенес-Айресу, Джо Верховен (Бельгія) – професор Паризького університету, викладач права Європейського співтовариства [27, с. 301].

Президентом Комісії був обраний Д. Сандберг, віце-президентом – Д. Верховен. Висока кваліфікація членів Комісії повинна була підкреслити авторитетність її висновків.

Міжнародна комісія з розслідування Голоду в Україні в 1932-1933 роках прагнула залучити до свого складу офіційного представника від СРСР для забезпечення об'єктивного проведення розслідування, а також отримати доступ до архівних джерел СРСР. Під час організаційного засідання в Торонто 12-14 лютого 1988 року членами Міжнародної комісії було вирішено запросити уряд СРСР призначити свого представника для безсторонньої оцінки зібраних доказів [27, с. 301].

З цією метою 13 лютого 1988 року було відправлено листа на адресу Голови Ради Міністрів СРСР Миколи Рижкова. Перший секретар посольства СРСР в Канаді Юрій Богаєвський, який отримав копію цього листа, дав свій коментар на нього. Офіційних коментарів від органів влади СРСР на цей лист не було. Проте 14 жовтня 1988 року Міжнародна комісія отримала лист від українських учених: академіка НАН України Бориса Бабія, член-кореспондента НАН України Івана Кураса, професорів Станіслава Кульчицького і Володимира Денісова. Вони просили членів Міжнародної комісії під час дослідження голоду в Україні в 1932-1933 роках "вести чесний діалог, відкриту дискусію та проводити об'єктивний і всебічний аналіз проблеми" [24, р. 3-4].

З метою забезпечення необхідних фондів для роботи Міжнародної комісії з розслідування Голоду 1932-1933 років в Україні члени Комісії СКВУ з голодового геноциду в Україні 1932-1933 років оголосили серед української громади збір коштів на ці потреби. У зверненні СКВУ з цього приводу йшлося: "Важкими жертвами позначає Україна свою боротьбу за утвердження Богом даних їй прав бути сувереном своєї долі на власній прадідівській українській землі, у власній незалежній державі. Найтрагічнішим етапом цієї визвольної боротьби проти Московського загарбника був організований і здійснений Москвою в Україні штучний голод 1932-1933 років, внаслідок якого загинуло понад 7 мільйонів населення України, зокрема українських селян... Ця історичного значення для українського народу подія мусить знайти якнайширший відгомін в opinіo народів вільного світу. Тому Комісія голодового геноциду в Україні запланувала низку заходів, включно із законтрактуванням однієї з найбільших у США агенцій публічних зв'язків, щоб розголос про працю Міжнародного Трибуналу пройшов через усі кордони, до світової преси і сумління всіх народів, щоб злочин Голодомору українського народу залишився нестерпним тавром загарбницької політики Москви в Україні... Збірку фондів заплановано в усіх країнах українського поселення... Стоїмо на грані історичної відповідальності за доведення злочину Голодомору в Україні 1932-1933 років до opinіo і сумління вільного світу. Ця відповідальність лежить на всіх нас, на всій українській спільноті поза межами України, і успіх справи Міжнародного трибуналу буде успіхом усього українського народу, в Україні й у вільному світі" [25, с. 10-11].

Закордонні українці активно відгукнулися на це звернення. Звіт Контрольної Комісії СКВУ з перевірки господарської і фінансової діяльності Комісії Голодового геноциду в Україні 1932-1933 років свідчив, що закордонні українці з 1 січня 1987 року по 31 травня 1991 року пожертвували 478 352 доларів США [26, с. 354]. Проте цих коштів не вистачило, адже загальні витрати її діяльності склали 634 262 доларів США. Тому 155 910 доларів США надав СКВУ зі свого бюджету. Загальна сума пожертв СКВУ на діяльність Комісії Голодового геноциду в Україні 1932-1933 рр. склала 185 760 доларів США [26, с. 354-355].

На ці гроші була найнята одна з найбільших компаній з PR -менеджменту США "Крімер Діксон Босворт" (понад 100 тис. доларів), проводилися засідання Міжнародної комісії з розслідування Голоду 1932-1933 років в Україні у Торонто 12-14 лютого 1988 році, в Брюсселі 23-27 травня 1988 р. у готелі "Європа", у Нью-Йорку в готелі "ООН Плаза" 31 жовтня - 4 листопада 1988 року, в Лондоні в готелі "Кенсінгтон Гілтон" 15-18 листопада 1989 року (понад 300 тис. доларів), законтрактування адвокатів СКВУ та підготовка рішень Комісії (80 тис. доларів). Інші кошти пішли на зібрання доказової документації, видання та розповсюдження матеріалів роботи Міжнародної Комісії, витрати подорожей, кореспонденції, зв'язку тощо. Адвокатами СКВУ були Іван Сопінка, Василь Лібер, Леся Хічий, за підготовку доказів відповідав президент Палати українських адвокатів Канади Юрій Данилів [2, с. 817].

Проте вся доказова документація, а саме: понад 600 вирізок про голод в Україні у 1932-1933 роках з 11 світових англо- та німецькомовних газет, 9 томів дипломатичних повідомлень, світлин, дослідницьких праць про голод та інших документальних

матеріалів, а також записані свідчення понад 30 афідавітів у Канаді, США і Західній Європі, були зібрані українськими студентами з Торонто (Канада) та Лариси Барабаш-Темпел з Атланти (США) [27, с. 300].

Члени Міжнародної комісії працювали без винагороди, їм лише повертали видатки на поїздки, проживання, харчування, кореспонденцію, телефонні розмови і т. д. [27, с. 301].

Під час двох сесій засідання Міжнародної Комісії в Брюсселі 23–27 травня 1988 року, в Нью-Йорку 31 жовтня – 4 листопада 1988 року, а також додаткового засідання – доповнення Брюссельської сесії у Лондоні 21 червня 1988 року адвокатом СКВУ Іваном Сопінкою були представлені звинувачення органів влади СРСР в організації штучного голоду 1932–1933 років в Україні, від якого загинуло біля 7 млн людей і подані зібрані докази. Було заслухано 12 очевидців голоду з Великої Британії, ФРН, Бельгії, Канади, США, а зокрема, відомого британського журналіста М. Маггеріджа, а також вчених-дослідників цієї тематики – проф. Р. Конквеста, д-ра Дж. Мейса, проф. А. Косинського, д-ра Л. Луцюка з Канади, проф. В. Косика з Франції [27, с. 301–302].

Результати роботи Міжнародної комісії з розслідування Голоду 1932–1933 років в Україні були представлені під час її заключного засідання в Лондоні 15–18 листопада 1989 року та оприлюднені у фінальному рапорті в 1990 році. Більшість членів Міжнародної комісії підтвердила звинувачення, висунуті СКВУ, зокрема, що в 1932–1933 роках в Україні був Голодомор, число жертв якого досягло щонайменше 4,5 млн осіб. Голод був спричинений хлібозаготівлями, колективізацією, винищенням куркулів, денационалізацією. Органи влади СРСР і УРСР знали про ситуацію, яка склалася, не надавали допомогу, а вживали заходів, щоб посилити голод [6, с. 159]. Більшість членів Комісії визнала, що під час Голодомору мали місце складові геноциду та погодилися із можливістю застосування положень Конвенції про геноцид від 9 грудня 1948 року до подій 1932–1933 років в Україні. Адаже злочин Голодомору в Україні підпадав під формулу “злочину проти людяності” і тому не мав строку давності [2, с. 820].

Надрукований англійською мовою накладом 1200 примірників Заключний звіт Міжнародної комісії з розслідування Голоду 1932–1933 років в Україні був розповсюджений у багатьох країнах світу та на теренах міжнародних організацій. У травні 1990 року він був наданий Генеральному директору Женевського бюро ООН, Комісії з прав людини ООН, Європейському парламенту в Страсбурзі, делегатам Міжнародної конференції правників, що відбувалася на Сардинії [28, с. 168].

Згідно з висновками Міжнародної комісії, відповідальність за Голод лежала на Сталіні. Керівництво України, за винятком Постишева, не відіграло ключової ролі в його організації [24].

У 1983 році керівник АОЛПУ Ігор Ольшанівський, після вивчення архівів Комісії Конгресу США з Голокосту, запропонував створити подібну комісію з вивчення Голоду 1932–1933 років в Україні. АОЛПУ звернулися до американських законодавців від штату Нью-Джерсі, де компактно проживала одна з найбільших в країні українських громад. Представники Демократичної партії США, яка на той час мала більшість у Конгресі, конгресмен Джеймс Флоріо і сенатор Вільям Бредлі внесли відповідні законопроекти на розгляд вищого законодавчого органу країни.

На підтримку цих законодавчих ініціатив закордонні українці організували масштабну акцію “Коріння трави”. Її суть полягала в масовому зверненні представників української громади до вищих посадових осіб країни, членів Конгресу США з петиціями щодо потреби створення Комісії з вивчення Голоду 1932–1933 років в Україні [10].

27 вересня 1983 року Джеймс Флоріо вніс законопроект про створення при Конгресі США Комісії з вивчення Голоду в Україні на розгляд Палати Представників. 21 березня 1984 року аналогічний документ був представлений сенатором Вільямом Бредлі Сенату США. Американські сенатори підтримали його одностайно 21 вересня 1984 року. Проте в Палаті Представників Конгресу США законопроект не виносили на обговорення, незважаючи на те, що під ним стояли підписи 123 конгресменів. Американські законодавці не хотіли загострювати стосунки з Москвою. Не підтримував створення подібної комісії і держдепартамент країни [10]. Комісія закордонних справ так і не подала цей законопроект для голосування в Палаті Представників Конгресу США.

Тоді Вільям Бредлі в передостанній день роботи американського законодавчого органу вніс поправку в бюджет, включивши витрати на діяльність Комісії з вивчення

Голоду 1932-1933 років в Україні в сумі 400 тис. дол. США до Фінансової резолюції Конгресу на 1985 рік. 12 жовтня 1984 року Президент США Рональд Рейган підписав закон про бюджет. Відтак з'явилася на світ Комісія Конгресу США з вивчення Голоду в Україні.

До її складу ввійшло чотири конгресмени (Вільям Брумфільд, Бенджамін Гілман, Денніс Гертел, Деніел Майка), два сенатори (Денніс Де Кончіні, Роберт Кастен), троє призначених Президентом США представників виконавчої влади (Гаррі Бауєр, Юджин Дуглас, Еверетт Кууп) і шестеро представників української громади (Богдан Федорак, Мирон Куропась, Деніел Марцишин, Уляна Мазуркевич, Олег Верес, Анастасія Волкер). Головою Комісії став конгресмен Даніель Майка. Виконавчим директором Комісії Конгресу США з вивчення Голоду в Україні став доктор Джеймс Мейс, його асистентами – доктор Ольга Самійленко та Волтер Печенюк [12, р. 2].

На думку Конгресмена Б. Гілмана, саме участь американських законодавців у функціонуванні цієї комісії, а також контакти з представниками української громади та ознайомлення з фактами новітньої історії України призвело до зміни їхньої позиції в питанні про українську державність [5, арк. 164].

Комісія працювала досить інтенсивно. Зважаючи на невеликий обсяг наявних архівних документів про Голод 1932-1933 в Україні, були використані свідчення його очевидців, які проживали в країнах Заходу. Їх зібрали Леонід Герец та Сюзанна Вебер. Перший звіт Комісії був опублікований у 1987 році, другий – на початку 1988 року. 22 квітня 1988 року остаточний звіт Комісії Конгресу США з вивчення Голоду 1932-1933 років в Україні обсягом 524 сторінки був представлений американським законодавцям. У липні він був опублікований окремою книгою. В ньому зазначалося, що велика кількість жителів УРСР і Північно-Кавказького краю загинули в 1932-1933 роках від голоду, який був спричинений тим, що органи влади СРСР забрали у селян урожай 1932 року. Кількість жертв в Україні складала декілька мільйонів осіб. Голод не був спричинений засухою, а офіційні радянські пояснення “труднощів”, які виникли на селі, “куркульським саботажем” були фальшивими. У 1931-1932 роках радянська влада офіційно реагувала на нестачу харчів поза межами України, надаючи допомогу відповідним районам. Проте в 1932 році, отримавши чергові рапорти посадових осіб з УРСР про те, що надмірні хлібозаготівлі спричинили локалізовані випадки голоду, керівництво СРСР продовжувало жорстоку політику щодо українського селянства. Зважаючи на нереальні хлібозаготівельні завдання, отримані з Москви, органи влади УРСР вимушені були вживати жорстоких заходів, щоб забрати максимальну кількість зерна у селян. Восени 1932 року Сталін посилив свій контроль в Україні та активізував викачування зерна, використавши для цього “кризу хлібозаготівель”. Таким чином, Голод 1932-1933 рр. в Україні був спричинений максимальним вилученням сільськогосподарської продукції у селян [12, р. 511-512].

У своїх висновках американська парламентська Комісія стверджувала, що Сталін знав про те, що в Україні люди гинули від голоду ще наприкінці 1932 року. В січні 1933 р. він, з метою подальшого посилення свого контролю над Комуністичною партією України використав “слабкість” українських посадових осіб у хлібозаготівлях, наказавши здійснити акції, які погіршували ситуацію та максимізували загибель людей. Подвійний мандат від керівництва СРСР мав Постишев, з одного боку, інтенсифікувати хлібозаготівлі, а отже, і голод, а з другого – знищити ту обмежену національну самодіяльність, яка була дозволена українцям до того часу в Радянському Союзі. Лише в Україні та етнічноукраїнському регіоні Північного Кавказу інтенсивність вторгнення Сталіна у хлібозаготівлі восени 1932 та в січні 1933 років мала паралелі, незважаючи на те, що Голод 1932-1933 рр. мав місце також у Поволжі і Північно-Кавказькому краї [12, с. 511-512].

Комісія Конгресу США стверджувала, що працівники, відповідальні за викачування зерна, відчували страх покарання, а влада вживала заходи для заборони проїзду голодуючих до регіонів, де їжа була доступнішою. Отже, Сталін та його оточення здійснили геноцид проти українців у 1932-1933 роках [12, с. 511-512].

Американська комісія не могла не звернути увагу на політику органів влади США в цей період, зазначивши, що уряд мав достатню і вчасну інформацію про голод, проте відмовився від будь-яких кроків, які б могли полегшити ситуацію. У листопаді 1933 року відразу після закінчення голоду органи влади США визнали легітимність радянського уряду, налагодивши з ним дипломатичні відносини. Звернули увагу члени Комісії і на діяльність “четвертої влади”, підкресливши, що під час голоду деякі

американські журналісти співпрацювали з радянською владою, щоб заперечити існування голоду [12, р. 511-512]. Йшлося передусім про відомого журналіста, кореспондента "Нью-Йорк Таймс", лауреата престижної Пулітцерівської премії Волтера Дюранті.

В останньому пункті висновків комісії підкреслені результати діяльності української діаспори щодо донесення до світової громадськості правди про Голодомор українського народу: "Останнім часом науковці на Заході і, меншою мірою, в Радянському Союзі досягли значного прогресу у визнанні голоду. Хоч офіційні радянські історики та промовці не дають повністю чіткої чи достатньо чіткої оцінки, певний прогрес був здійснений за останні місяці" [12, с. 512].

Джеймс Мейс писав з приводу діяльності Комісії: "Висновок американської Комісії був однозначним: Голод був геноцидом, спрямованим проти України як держави, проти українців як нації. Цей висновок був сформульований не на ґрунті політичних впливів чи амбіцій. Це було суто наукове визначення на основі безперечних доведень, неспростовних аргументів і насамперед класичного радянологічного прочитання офіційної радянської преси періоду голодомору. На запитання: хто винен? Комісія відповіла: Сталін і створена ним система" [4, с. 814].

Зважаючи на те, що Комісія не завершила свою роботу, американський Конгрес виділив на її подальшу діяльність протягом наступних двох років додатково 100 тис. доларів США. Переважна більшість цих коштів пішла на впорядкування та видання тритомника свідчень 210 українських емігрантів, які пережили Голодомор. Він з'явився друком у 1990 році загальним обсягом 1734 сторінки [13].

Уже в 1990 році, після оголошення офіційних висновків Комісії Конгресу США з вивчення Голоду в Україні, Конгрес США прийняв резолюцію S. J. Res. 329 Про відзначення 17-23 червня 1990 року Національного тижня пам'яті жертв Голодомору в Україні в 1932-1933 роках. Американські законодавці також зверталися до органів влади СРСР з вимогою "створити умови для реалізації законних прав та інтересів народу України" [5, арк. 168-169]. Її ініціаторами стали сенатори Денніс Де Кончіні та Роберт Кастен, які очолювали групу американських законодавців – прихильників державного суверенітету України [5, арк. 168].

Кампанія української діаспори щодо висвітлення правди про Голодомор 1932-1933 рр. в Україні домоглася таких результатів:

По-перше, весь світ дізнався про жахливу трагедію українського народу в контексті прагнень його до державної незалежності.

По-друге, органи влади СРСР були визнані на міжнародному та державному рівні як винними в організації геноциду українського народу, під час якого загинуло за різними оцінками від 4,6 до 10 млн осіб.

По-третє, органи влади СРСР і УРСР вимушені були визнати сам факт голоду 1932-1933 років, чого до цього не було. А вчені в Україні розпочали його вивчення.

По-четверте, інформація про цей жахливий злочин сталінського режиму серйозно підірвав позиції КПРС та КП (б)У в Україні.

По-п'яте, факти Голодомору, підтвержені Міжнародною комісією з розслідування Голоду в Україні в 1932-1933 роках та Комісією Конгресу США з вивчення Голоду в Україні та тиражовані в мас-медіа, безсумнівно, сприяли зміні позиції багатьох державних діячів, політиків, науковців і журналістів у бік підтримки права українського народу на відновлення власної незалежної держави.

По-шосте, були значно зміцнені позиції української громади серед суспільств країн свого проживання.

По-сьоме, виявлені факти про Голодомор 1932-1933 років, а саме, масштаб цієї трагедії надавав національно-демократичним силам в УРСР додаткових аргументів та моральної наснаги в боротьбі за відродження державної незалежності України.

Серед перспективних напрямків подальших досліджень – висвітлення міжнародної діяльності української діаспори в контексті боротьби за незалежну демократичну Україну.

Література

1. Кульчицький С. Роль Джеймса Меяса у розкритті найбільшого злочину Сталіна // День. – 2004. – 9 червня.
2. Марочко В. Висновки Міжнародної комісії з розслідування голоду в Україні // Голод 1932-1933 років в Україні: причини та наслідки. – Київ: Наукова думка, 2003. – С. 816–820.
3. Мейс Дж. Відзначення українською діаспорою 50-річчя голодомору // Голод 1932-1933 років в Україні: причини та наслідки. – Київ: Наукова думка, 2003. – С. 796–800.
4. Мейс Дж. Діяльність Комісії Конгресу США з вивчення голоду в Україні // Голод 1932-1933 років в Україні: причини та наслідки. – Київ: Наукова думка, 2003. – С. 800–816.
5. Лендвел М. Політична взаємодія української етнічної групи та державної влади США в 1945–1991 рр. Дис. канд. іст. наук. 00. 07. 02 / Ужгород, держ. ун-т. – Ужгород, 1998.
6. Сисин Ф. Науково-публіцистична література української діаспори з проблем голодомору // Голод 1932-1933 років в Україні: причини та наслідки. – Київ: Наукова думка, 2003. – С. 148–164.
7. Дідюк В. За українську правду // Нарис історії Конгресу Українців Канади в Торонті. – Канада – Онтаріо – Торонто, 1991. – С. 528–535.
8. Лаврівський Л. Зовнішні зв'язки українців в Австралії // Українці в Австралії. Т. 2. – Союз Українських Організацій Австралії, Мельбурн, 1998. – С. 178–199.
9. Сидорук А. Пристрасна правда Роберта Конвеста // Дзеркало тижня. – 2002. – 13–19 квітня.
10. Сидорук А. Як скресала крига неправди й забуття // Україна молода. – 2006. – 2 листопада.
11. Недужко Ю. Внесок вчених української діаспори у відродження державної незалежності України // Всеукраїнський науковий журнал "Мандрівець". – 2006. – № 3. – С. 31–36.; Недужко Ю. Освітньо-виховні аспекти діяльності української діаспори країни Заходу в контексті боротьби за державну незалежність України (середина 40 – 80-і роки ХХ ст.) // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей на пошану професора П. П. Гузенка / Відп. ред. В. М. Даниленко – Київ: Інститут історії України НАН України, 2007. – Вип. 12. – С. 416–433.; Недужко Ю. Культурна діяльність СКВУ в контексті боротьби за відродження державної незалежності України (кінець 60 – початок 80-х років ХХ ст.) // Український вимір. Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції "Українська діаспора: історичні пошуки, еміграційні явища, культурно-мистецькі набутки, функціонування наукових установ". – Випуск шостий. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2007. – С. 132–135.
12. Report to Congress Commission on the Ukraine Famine. – United States Government Printing Office, Washington, 1988. – 524 p.
13. Oral History Project of the Commission on the Ukraine Famine edited for the Commission by James Mace and Leonid Heretz. – Volume I – III. – United States Government Printing Office, Washington, 1990. – 1734 p.
14. Голод 1932-1933 років в Україні: причини та наслідки. – Київ: Наукова думка, 2003. – 869 с.
15. Матеріали Поточного архіву СКВУ. Фільм про штучно створений голод в Україні 1932-1933 років.
16. У 50-річчя Голодової облоги України Москвою // Вісник Світового Конгресу Вільних Українців. – 1983. – Ч. 1(11). – С. 2–4.
17. Ukrainian Weekly. – 1983. – 12 February.
18. Teacher's Guide Ignores 7 Million Victims of Russian – Made Genocide // The Ukrainian Quarterly. – 1985. – № 3-4. – P. 281
19. The Ukrainian Life In the United States // The Ukrainian Quarterly. – 1984. – № 2. – P. 208.
20. Голодова маніфестація // Матеріали Четвертого Світового Конгресу Вільних Українців, 1983. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1991. – С. 384.
21. Слово посла Степана Терлецького. Під час маніфестації в Торонті в 50-ліття жертв Великого Голоду в Україні 1932-1933 рр. // Матеріали Четвертого Світового Конгресу Вільних Українців. 1983. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1991. – С. 384–386.
22. Пам'ятник жертвам Голодомору в Канберрі // Українці в Австралії. Том 2 – Союз Українських Організацій Австралії, Мельбурн, 1998. – С. 172-173.
23. The Great Famine: The Unknown Holocaust: In Solemn Observance of Fiftieth Anniversary of the Ukrainian Famine of 1932-1933. – Jersey City: Ukrain. Nat. Assosiat., 1983.
24. International Commission of Inquiry into the 1932-1933 Famine in Ukraine. The Final Report – Toronto – Canada, 1990.
25. Міжнародний Трибунал Розслідування Голодового Геноциду в Україні. Звернення Світового Конгресу Вільних Українців до Української спільноти у Вільному світі // Вісник Світового Конгресу Вільних Українців. – 1987. – Ч. 1(15) – С. 10-11.
26. Звіт Контрольної Комісії СКВУ з перевірки господарки і фінансів СКВУ – Комісії Голодового геноциду в Україні 1932-1933 рр. // Матеріали Шостого Світового Конгресу Вільних Українців. 1993. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1998. – С. 354–356.
27. Кальба С. СКВУ – Комісія Голодового Геноциду в Україні 1932-1933 // Матеріали П'ятого Світового Конгресу Вільних Українців 1988. – Торонто-Нью-Йорк-Лондон, 1993. – С. 299–302.
28. Звіт Комісії Голодового геноциду // Матеріали Шостого Світового Конгресу Вільних Українців 1993. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон, 1998. – С. 167-168.

The following article is dedicated to show by Ukrainian Diaspora the truth about the Famine in 1932-1933 years in Ukraine. It shows the activity of foreign Ukrainians in organization of large scale internationally informational activity in respect of this event. It shows the result of activity of International commission in research of famine in 1932-1933 years in Ukraine and Commission of Congress of USA in research of famine in Ukraine.